

УДК 305-055.2(41)+(470+571):359 «1939/1945»

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2021-14-3>

Залеток Н.В.

<https://orcid.org/0000-0002-5319-3876>

СЛУЖБА ТА ПОБУТ БРИТАНСЬКИХ ТА РАДЯНСЬКИХ ЖІНОК У ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛАХ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Порівняльні студії, присвячені досвідам представниць різних країн у Другій світовій війні залишаються актуальними у наш час. Адже не лише поглиблюють наші уявлення про побут жінок на війні, але й дають змогу повніше дослідити владні режими різних держав на тому чи іншому етапі розвитку. Адже саме влада організовувала діяльність різних груп населення, зокрема жінок, спрямовану на перемогу у війні. Не стали у цьому аспекті винятком і жінки, незалежно від того, чи вони працювали в тилу, чи зі зброєю в руках захищали свою батьківщину. Флот впродовж віків здебільшого репрезентував сучасне маскулінне середовище, а присутність жінки на кораблі вважалася поганою ознакою. Проте масштабність бойових дій під час світових воєн і, як наслідок, потреба у постійному надходженні кадрів до збройних сил її учасників внесли свої корективи – держави почали поступово залучати їх до служби у військово-морських силах (ВМС). У статті здійснено порівняння досвідів Великої Британії та СРСР щодо залучення жінок до служби у ВМС в роки Другої світової війни. Країни обрані не випадково, адже репрезентують демократію та тоталітаризм відповідно, і вивчення їхньої практики залучення жінок до ВМС може також поглибити знання про ці режими.

Проаналізувавши досвід служби жінок у ВМС у 1939-1945 рр., авторка доходить висновку, що набір їх на флот у Великій Британії відбувався через спеціальну організацію – Жіночу королівську військово-морську службу (ЖКВМС). Її персонал готували здебільшого окремо від чоловіків-військовослужбовців і потім спрямовували до військових підрозділів ВМС. СРСР окремих жіночих організацій для цього не створював, жінки вважалися військовослужбовицями тих же підрозділів, що і чоловіки. Основною метою мобілізації жінок до ВМС як в СРСР, так і у Великій Британії на перших порах було заміщення ними чоловіків на посадах на суші для вивільнення останніх для служби на морі. Однак в обох країнах траплялися випадки, коли жінки також служили на морі. Коло посад, доступних для них у ВМС, розширювалося впродовж війни, і в СРСР досягло апогею у вигляді допуску до бойових посад. У Великій Британії офіційно жінки у ВМС бойових ролей не виконували, крім того, існувала заборона для них на застосування летальної зброї.

Ключові слова: жінки, військово-морські сили, Велика Британія, Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), Друга світова війна.

Порівняльні студії, присвячені досвідам представниць різних країн у Другій світовій війні залишаються актуальними у наш час. Адже не лише поглиблюють наші уявлення про побут жінок на війні, але й дають змогу повніше дослідити владні режими різних держав на тому чи іншому етапі розвитку. Адже саме влада організовувала діяльність різних груп населення, спрямовану на перемогу у війні. Не стали у цьому аспекті винятком і жінки, незалежно від того, чи вони працювали в тилу, чи зі зброєю в руках захищали свою батьківщину.

Флот впродовж віків здебільшого репрезентував суто маскуліне середовище, а присутність жінки на кораблі вважалася поганою ознакою. Проте масштабність бойових дій під час світових воєн і, як наслідок, потреба у постійному надходженні кадрів до збройних сил її учасників внесли свої корективи – держави почали поступово залучати їх до служби у військово-морських силах (ВМС).

Дана стаття має на меті порівняти досвіди Великої Британії та СРСР щодо залучення жінок до служби у ВМС в роки Другої світової війни. Країни обрані не випадково, адже репрезентують демократію та тоталітаризм відповідно, і вивчення їхньої практики залучення жінок до ВМС може також поглибити наші знання про ці режими.

Наявні порівняльні студії, наприклад, Д. Кемпбелл [1], А. Т. Аллен [2], описують становище не суто у цих двох країнах, а у більш широкому їх колі, не зосереджують достатню увагу на окремих родах військ, що не дає змоги заглибитися в деталі. Крім того, на наш погляд, у попередніх дослідженнях досить мало уваги було приділено виявленню спільних рис в організації служби жінок у збройних силах у державах з різними політичними режимами.

Жінки Великої Британії та Радянського Союзу також служили у військово-морських силах своїх країн. Попри те, що Великій Британії вдалося уникнути сухопутного вторгнення у свої володіння під час Другої світової війни, вона потерпала від повітряних нападів ворога та атак у морі і мала суттєвий брак кадрів у збройних силах. У зв'язку з цим відбувався активний набір добровольців, а згодом – офіційний призов до жіночих служб при збройних силах (1941). Навесні 1939 р. при Королівських військово-морських силах було відновлено Жіночу королівську військово-морську службу (Women's Royal Naval Service) (далі – ЖКВМС). Оскільки у роки війни увійськово-морському флоту бракувало чоловіків, основною метою членок ЖКВМС була заміна їх на службі в тилу [3, р. 2]. У 1939 р. ці жінки здебільшого забезпечували діловодство, побут та зв'язок. Однак станом на 1943 р. список посад, які вони мали право обіймати, був істотно розширений і вміщував понад 60 позицій. Зі слів парламентаря С. Холмса, британки «ремонтували і тестували радіопристрої авіації ВМС, випробовували та налаштовували торпеди та глибинні заряди, обслуговували електрообладнання прибережних суден і виконували ще сто одну роботу, яку раніше робили чоловіки» [4, р. 758-759].

Після зарахування до лав ЖКВМС жінка проходила попередню медкомісію, після якої поверталася додому і чекала надходження виклику на службу. Після його отримання розпочиналася тритижнева базова підготовка, де новобранок навчали основним правилам життя на службі у військово-морських силах, військовій дисципліні, пасивній обороні, азам військово-морської справи тощо.

Впродовж двох тижнів тривав випробувальний період, під час якого волонтерки могли полишити організацію за власним бажанням, а ті, кого призвали, могли бути відраховані у зв'язку з невідповідністю. У Головному

центрі тренування та підготовки новобранців, що розташовувався у Лондоні, налічувалося шість основних підрозділів. Ці підрозділи носили імена відомих моряків – Нельсона, Еффінгема, Дрейка, Хау, Бітті та Коллінгвуда. На додачу ще два підрозділи Релі готували поварів та стюардів. Неабияке місце у базовій підготовці, крім лекцій, займали фізичні тренування та муштра. Дівчатам дозволялося приймати відвідувачів (рідних та друзів) на вікенди. Коли тритижнева підготовка новобранців добігала кінця, членки ЖКВМС залежно від майбутньої посади або відразу вирушали на службу до бази чи представництва військово-морських сил, або продовжували навчання, цього разу вже спеціалізоване. Воно тривало, залежно від посади, від кількох тижнів для підготовки операторів кінотеатру до півроку для безпроводного телеграфіста [5, р. 59, 63-65].

Офіцерки ЖКВМС проходили курс підготовки в престижному Королівському коледжі військово-морських сил в Грінвічі. Крім того, найкращих з них допускали також до проходження курсу штабних обов'язків для офіцерів військово-морських сил [5, р. 61].

Загалом наприкінці 1942 р. у Великій Британії проходили службу 1801 офіцерка та 36 554 рядові членки ЖКВМС, ще 952 її членки служили за межами країни [6, р. 248]. Термін «допоміжна» не застосовувався щодо цієї організації, оскільки вона була невід'ємною частиною Королівського флоту. Однак її жінки-офіцери не могли отримувати військово-морські звання на тих же умовах, що їхні колеги-чоловіки [7, р. 9]. ЖКВМС була відомою як маломобільна організація, оскільки здебільшого її членки служили поблизу власних домівок і мали змогу повертатися туди після робочого дня. Водночас була невелика кількість членок ЖКВМС, які служили на морі. Крім того, деякі з них були водійками моторних човнів в гавані [8, р. 8].

Членка ЖКВМС М. Бутройд служила в роки війни операторкою телетайпу. Її підрозділ дислокувався у замському будинку поблизу м. Саутвік. Служба була засекреченою. Жили вони з посестрами в одній з кімнат дерев'яного будинку, на території, де було розташоване і їхнє місце служби. В кімнаті були двоповерхові ліжка, біля них ящики для речей. В кожній з таких кімнат жило приблизно по 50 військовослужбовиць. Кімната телетайпа розміщувалася у підвалі будинку, там був жолоб, по якому повідомлення спускали з верхніх поверхів. Фахівчині, які працювали в цій кімнаті, мали прямий телефонний зв'язок з Адміралтейством, і мали дуже напружений графік роботи: по три 8-годинні чергування на добу, після яких сил вистачало лише на сніданок та сон. За спогадами М. Бутройд, напередодні висадки союзників у Нормандії і відкриття другого фронту до місця їхньої дислокації нерідко з'їжджалися керівники держави та представники вищого командування – король Георг VI, В. Черчилль, генерали Д. Ейзенгауер, Б. Монтомері, адмірал Б. Рамсей. Коли зрідка їм випадав вільний час, М. Бутройд з посестрою по службі вибиралися до Портсмута, щоб погуляти по околицях, помалювати, пограти у теніс чи

відвідати кафе і перекусити тістечками. Після відкриття другого фронту дівчата відгукнулися на заклик добровільно вирушити на службу до Франції, де потрібні були оператори телетайпу [9].

Служба у ЖКВМС, як і в інших британських жіночих організаціях при збройних силах, була пов'язана з безпекою, і членки цієї організації періодично ставали жертвами ворожих атак. Наприклад, Г. Гелоуелл, яка служила третім офіцером (молодшим матросом), згадувала, що дивом вціліла, адже наприкінці війни керівництво попросило її разом з посестрами вирушити на службу до Індії, однак вона не могла кинути хвору матір і відмовилася. Зрештою, до місця служби добралися не всі її колежанки – один з човнів, що мав доправити членок ЖКВМС до Індії, був потоплений ворожими військами [10].

Членки ЖКВМС мали справу з секретною інформацією, забезпечували обмін повідомленнями на міжнародних зустрічах. Так, Дж. Шварц була однією з офіцеров-шифрувальниць з делегації В. Черчилля на Ялтинській конференції. Ці офіцерки заздалегідь пройшли спеціальне 2-тижневе навчання задля вивчення спеціального шифру, який потрібен для роботи на конференції. Крім спогадів про свою безпосередню роботу Дж. Шварц поділилася також спогадами про Радянський Крим: «Севастополь перетворився на руїни, нам сказали, що збереглися тільки сім будівель. Озброєні російські* жінки-солдати керували групами румунських військовополонених, які розчищали завали. Троє з нас мало поїхати в Ялту особистими шифрувальницями Черчилля – ми жеребкували і мені пощастило. Ми їхали колоною з п'яти-шести машин, залишаючи холод Севастополя над висотами заради тепла російської Рів'єри, проїжджаючи на своєму шляху Балаклаву. Кожні кілька ярдів дороги охороняв солдат. Нас розмістили в будівлі, що розташовувалася приблизно в одній милі від Лівадійського палацу, де проходила конференція і де нам потрібно було працювати» [11]. Годували членів британської делегації добре, однак ті помітили, що офіціанти, що їм прислужували, були голодні і похапцем доїдали недоїдки після них, тому британці намагалися залишити на тарілках якомога більше їжі. Працювали шифрувальниці в одній з кімнат Лівадійського палацу. До них приставили офіцера ВМС для охорони. Працювали позмінно – дві зміни вдень, одна – вночі. Оскільки повідомлення, які вони передавали, були надсекретними, військовослужбовицям заборонили перемовлятися одна з одною під час роботи і наказали всі нотатки забрати з собою на корабель по завершенні завдання [11].

* Вельми часто навіть нині не лише в розмовній англійській, але і у англомовній історіографії прикетник «Russian» (з англ. «російський») використовується як синонім «радянського». На наш погляд, це яскраве свідчення того, наскільки ефективними були спроби радянської влади знівельювати на практиці багатонаціональний характер СРСР і утвердити тотальне панування російського народу в цій союзній державі. З іншого боку, той факт, що вказане явище збереглося і донині, свідчить також про небажання інтелектуальної еліти країн Заходу заглиблюватися в історію низки країн, які в певний історичний проміжок часу перебували під гнітом тоталітарного режиму.

Ще одна з членок ЖКВМС, що побажала залишитися анонімною, також була серед делегатів на Ялтинській конференції. Вона розповіла, що впродовж війни здебільшого служила кур'єркою та шифрувальницею на суші. Однак наприкінці війни кілька місяців прослужила на морі. Група членок ЖКВМС мала приєднатися до екіпажу британського пароплава «Франконія», який прямував до Криму на Ялтинську конференцію. Пароплав забезпечував прямий радіозв'язок з Лондоном. Для цієї жінки найяскравішими спогадами стала сама по собі морська подорож, під час якої вона бачила кита і пережила на кораблі 10-бальний шторм в Біскайській затоці [12].

В. М. Хідіч (Кларк) наприкінці війни з трьома посестрами по службі також отримала досвід служби на морі. Вони служили операторками радарів. Працювали впродовж 24 годин за системою 4 години роботи – 8 годин відпочинку. Служила на французькому круїзному лайнері «IledeFrance», що використовувався Королівським флотом як військовий корабель [13].

К. Віндетт служила оператором телетайпа в Адміралтействі (Лондон). Вона так описувала свою службу: «телепринтери були вистроєні рядами у великому приміщенні, всього було близько 60 машин, і у кожного оператора була власна [машина]... Машини з гуркотом постійно друкували повідомлення, деякі звичайною англійською, інші – шифром. Деякі з цих повідомлень містили нетермінову інформацію, інші ж мали позначку ТЕРМІНОВО. Ці термінові повідомлення, які зазвичай були зашифровані, ми брали з машини і поспіхом надсилали до місця призначення для декодування» [14].

Особливо цікавою видається історія С. Джонстон-Вілсон. Хоча вона є одиничним прикладом, але чітко демонструє готовність британської влади використовувати жінок під час виконання секретних та наднебезпечних завдань. Попри те, що подібне владою впродовж війни всіяко спростовувалося й акцентувалася увага на допоміжному характері обов'язків жінок на службі в збройних силах. Ще до війни С. Джонстон-Вілсон мала досвід польотів і добровільно працювала льотчицею, яка переганяє літаки до місця призначення. Однак в роки війни профільне міністерство вирішило, що це надто небезпечна робота для жінки. Тому вона зрештою опинилася в лавах ЖКВМС. В 1944 р. вона добровільно погодилася на виконання небезпечного спецзавдання, яке полягало у викраденні німецького літака з території Норвегії. Для цього вона пройшла 3-місячну підготовку. В призначений день жінка мала зійти на борт підводного човна, щоб вирушити на завдання. Однак в останній момент операцію було скасовано. Це дуже засмутило офіцерку, яка щиро бажала вирушити на завдання [15].

Були і випадки неналежного виконання своїх обов'язків серед членок ЖКВМС. Так, у Британському національному архіві зберігається справа В. Бонтейн (псевдонім – Віра). Вона проявила недбалість у поводженні з секретними документами, працюючи в 1940 р. друкаркою. Крім того, її підозрювали у контактах з німецьким шпигуном К. Плессінгом. Так, у її справі

зазначено, що пані Бонтейн винесла з місця служби папери, в яких йшлося про розташування французьких субмарин, буцімто для роботи вдома. Крім того, жінка в листах до свого бойфренда, громадянина Угорщини др. де Лакі, повідомляла про ситуацію в м. Ширнесс, в якому розміщено військово-морський порт, де вона працювала, розповіла про наявність у місті великої кількості моряків, солдатів та польських льотчиків. Після підозри у розповсюдженні секретної інформації В. Бонтейн усунули від роботи з секретними документами. Паралельно керівництво намагалося з'ясувати, чи були її дії навмисним, чи, все ж, звичайним недбальством. Зрештою, після розслідування справи та опитування кола її контактів провина жінки так і не була доведена [16, р. 2, 5-7, 92].

Натомість проявлений жінками на військово-морській службі героїзм був відзначений керівництвом. Наприклад, під час повітряної атаки на Королівську військово-морську повітряну станцію 29 серпня 1940 р., внаслідок якої загорілися резервуари для пального та склад, членка ЖКВМС Н. Марш, не зважаючи на отримані травми, активно допомагала евакуювати поранених до укриттів. Її посестра І. Марріотт, що також була поранена, спершу направляла постраждалих до укриття, а потім повернулася на місце пригоди і намагалася загасити полум'я. За це обидві жінки були представлені до нагороди Першим лордом Адміралтейства [17; 18].

Загалом робота жінок-членів ЖКВМС у військовій кампанії 1939-1945 рр. була високо оцінена британським Адміралтейством. 8 травня 1945 р. його керівництвом було направлено таке повідомлення всім постам як на території Англії, так і поза її межами: «Рада Адміралтейства високо оцінює роль членів Жіночої Королівської військово-морської служби у підтримці Флоту та їхню активну роботу у складі військово-морських сил під час війни проти Німеччини та її європейських союзників. Відданість, старанність та ефективність, з якою офіцерки й рядові членки Жіночої Королівської військово-морської служби долали випробування та підтримували традиції військово-морської служби впродовж більше ніж п'яти з половиною років війни, заслуговують на високу оцінку з боку Королівських військово-морських сил» [7, р. 8-9].

Жінки СРСР від початку радянсько-німецької війни могли записатися до лав армії добровільно, однак з погіршенням ситуації на фронтах та у зв'язку з катастрофічними втратами збройних сил з 1942 р. радянський уряд оголосив їх призов до різних родів військ. Багато їх служило на флоті під час війни, але тільки одна, полковник морської піхоти, Є. Завалій (на прізвисько «фрау Чорна смерть»), була командиром взводу морських піхотинців. Тривалий час її вважали чоловіком, і лише того як вона потрапила до лікарні з пораненням, отриманим у бою, стало відомо, що вона – жінка [19]. Під час визволення Будапешта її взвод отримав завдання пробратися в окуповане місто і захопити «язика» або ж зчинити бій. Є. Завалій знайшла спосіб потрапити в місто – вона

повела підлеглих в протигазах та кисневих масках через каналізаційні труби. Опинившись у місті, вони захопили штаб підрозділу противника [20].

Загалом активна мобілізація жінок на службу до ВМС Радянського Союзу розпочалася у 1942 р., коли радянські війська вже зазнали величезних втрат на фронті. Основна мета цієї мобілізації була такою ж, як у Великій Британії – збільшити кількість чоловіків, що служать на морі, замінивши їх жінками на роботах на суші [21, с. 134-140].

Спершу жінки працювали на суші електриками, радіооператорами, телефонними операторами, шоферами, топографами, метеорологами, діловодами, бібліотекарями, кухарями, перукарями та медсестрами, але згодом вони також освоїли і бойові посади – автоматників, снайперів та кулеметників [22, с. 75-78]. Однак, через те, що бойові дії проходили переважно на території СРСР, а також тому, що мобілізація проводилася поспіхом, були випадки, коли новомобілізованих жінок вбивали ще до початку їхнього навчання. Так, Г. Каменева подає цитату зі спогадів О. Сердюкової, яка була серед тих, хто опинився під обстрілом під час відступу у Керчі: «Я була мобілізована 3 травня 1942 р. в м. Краснодарі в разі з 630 дівчатами-добровольцями. 5 травня ми опинилися в Темрюці. Нас завантажили на корабель і повідомили, що повезуть в тил вчитися на телефоністок. А 7 травня 1942 р. корабель прибув до м. Керч, де йшли активні бойові дії... Нас бомбили день і ніч. Кухні не було, доїдали те, що взяли з дому. Про жодні заняття не йшлося... 16 травня ми вперше почули, що нас називають дівчатами 50-го полку зв'язку 47-ї Армії. Нам оголосили, що за нами прийшов катер. Але на нього, попри те, що з 630 жінок залишилося 115, ми не потрапили – чоловіки нас обійшли. Переповнений катер пішов, а ми залишилися на містку... Від відчаю, коли підійшов черговий катер з баржею, ми, восьмеро дівчат, що трималися разом, кинулися у воду. П'ятьом вдалося залізти на баржу. Від перевантаження баржу почало заливати водою. З баржі відкрили стрілянину, щоб відігнати від неї людей. Ми відпливли, а скільки залишилося... Коли до берега залишилося 70 метрів, нас почали обстрілювати німецькі літаки. Багато пострібало у воду, стрибнули і ми. З п'ятьох впливло троє. Йшли по берегу три доби до Темрюка. Усюди були трупи людей, тварин. В Темрюці нам видали сухий пайок та відправили до своїх військкоматів. 26 травня я повернулася в ст. Азовську. Вдома були переконані, що я мертва. А 10 червня 1942 р. мене повторно мобілізували і направили до Об'єднаної школи Чорноморського флоту» [22, с. 73-74].

Є. Прокоф'єва (Галенко) служила спершу на Керченській військово-морській базі на складі боєприпасів. До її обов'язків входило видавання боєприпасів для кораблів. Згодом, коли війська відступали, була переведена на службу на складі боєприпасів в Сухумі. Повернувшись до міста Керч після його визволення працювала в секретній частині в тилу [23].

З. Загребіна (Сальникова) з вересня 1941 р. по травень 1942 р. служила старшим матросом сухогрузної баржі СП-90 Відділу допоміжних суден та

Гаваней Чорноморського флоту. Екіпаж складався всього з трьох осіб – капітана, матроса-моториста та ще одного матроса, посаду якого вона і обіймала. Попервах баржа перевозила продовольство, однак коли ворог вже був на підступах до Севастополя, вона почала перевозити військовослужбовців на передову, а звідти забирати поранених та вбитих. Кілька разів потрапляли під обстріл, але обходилося без жертв завдяки досвідченості капітана [24].

Старша сержантка А. Гантимурова командувала відділенням розвідки морської піхоти, кавалер Ордена Слави двох ступенів. Вона згадувала, що серед підлеглих були здебільшого люди старшого віку, сімейні, з дітьми. Попри це, вони слухалися свою молодшу за віком командирку. Спочатку, зазначала А. Гантимурова, спостерігалися проблеми з обмундируванням – видавали чоловічу форму, великого розміру, доводилося вшивати. Її підлеглі, як і решта військовослужбовців ВМС, дуже пишалися полосатими тільниками, вважали їх своїм символом. Не рідко надягали їх на розвідку боєм. А. Гантимурова у своєму інтерв'ю намагалася бути досить відвертою і розповідала також про проколи під час служби. Наприклад, якось вона на нейтральній полосі виявила чоловіка, що достатньо неакуратно вів спостереження за допомогою стереотруби. Вона подумала, що то ворожий розвідник і вночі зі своїм підрозділом захопила його у полон. Зрештою з'ясувалося, що це був спостерігач від радянських артилеристів. Останні не попередили інші підрозділи поблизу про відрядження своєї людини на нейтральну полосу, що призвело до непорозуміння. На наш погляд, найдивніше в ситуації те, що кепкували після цього з А. Гантимурової і її людей, а не тих осіб, що не попередили і не підготували належним чином свого спостерігача [25].

І якщо подібні кепкування вона сприймала більш менш з розумінням, то на відверті образи з боку інших військовослужбовців, які іноді теж мали місце, реагувала значно жорсткіше. Так, одного разу перед виходом у розвідку молодий лейтенант з взводу піхотинців обізвав її «ерзац^{*}-солдатом»: «Мене це “ерзац” так розлютило, що я підійшла до нього і два рази йому по обличчю щосили врізала прикладом автомата. І далі пішла. А пошук склався невдало – буває так, якщо запнешся на початку, тоді все йде не так. Виявили нас, і ми відійшли. Прийшла в штаб доповідати, що завдання, мовляв, не виконано. А мене питають в штабі: “а що ще трапилося, коли туди йшли?” Я кажу: “так нічого й не сталося, все як завжди”. Вони кажуть: “а це що?” – і виводять цього лейтенанта, а він весь у бинтах, не впізнати. Я йому, виявляється, щелепу зламала. А я вже й забула про нього. І ось він в безглуздій ситуації – що він буде говорити, що його поранило? Мене обіцяли посадити в яму – на передовій губа була в ямі або великий воронці, але все обійшлося» [25].

За архівними даними, опрацьованими Г. Ткачовою, в середині 1944 р. 22 тис. жінок перебувало в основному штаті флоту СРСР (без урахування слухачів та курсантів військово-морських навчальних закладів). Серед них було

* Ерзац (нім. Ersatz — замітник) або сурогат – замітник чогось, що суттєво поступається оригіналу.

1769 офіцерів та 2449 старшин та сержантів. У липні 1944 р. 4073 жінки обіймали посади молодших командирів [26, с. 228].

Отже, проаналізувавши досвід служби жінок у ВМС у 1939-1945 рр., можемо констатувати, що набір їх на флот у Великій Британії відбувався через спеціальну організацію – Жіночу королівську військово-морську службу (ЖКВМС). Її персонал готували здебільшого окремо від чоловіків-військовослужбовців і потім спрямовували до військових підрозділів ВМС. СРСР окремих жіночих організацій для цього не створював, жінки вважалися військовослужбовицями тих же підрозділів, що і чоловіки. Основною метою мобілізацій жінок до ВМС як в СРСР, так і у Великій Британії попервах було заміщення ними чоловіків на посадах на суші для вивільнення останніх для служби на морі. Однак в обох країнах траплялися випадки, коли жінки також служили на морі. Коло посад, доступних для них у ВМС, розширювалося впродовж війни, і в СРСР досягло апогею у вигляді допуску до бойових посад. У Великій Британії офіційно жінки у ВМС бойових ролей не виконували, крім того, існувала заборона для них на застосування летальної зброї.

Список використаних джерел та літератури

1. Campbell D. Women in Combat: The World War II Experience in the United States, Great Britain, Germany, and the Soviet Union // Journal of military history. – 1993. – Vol. 57, no.2. – P. 301-323.
2. Allen A.T. Women in Twentieth-Century Europe. – New York: Macmillan International Higher Education, 2007. – 224 p.
3. Women with Royal Navy // Daily Telegraph. – 1941. – P 2.
4. Women's Royal Naval Service (10 March 1943) // Hansard. The House of Commons. – 1943. – Vol 387. – P 758-830.
5. Collett Wadge D. Women in Uniform. – London: Dampson Low, 1946. – 394 p.
6. Cook B.A. Women's Royal Naval Service (WRNS). Reorganization before World War II // Women and War. A Historical Encyclopedia from Antiquity to the Present. – Santa Barbara: ABC-CLIO, 2006. – P 248.
7. Cassin-Scott J., McBride A. Women at war. 1939-45. – London: Osprey, 1980. – 48 p.
8. Women's War Work in Britain. – New York: British Information Services, Information Division, 1943. – 15 p.
9. Boothroyd M. In the WRNS with Laura Ashley [Електронний ресурс] // WW2 People's War. – Режим доступу: <https://bbc.in/3wEcwJ9>
10. Hallowell H. Life as a Wren [Електронний ресурс] // WW2 People's War. – Режим доступу: <https://bbc.in/3bVeVYb>
11. Schwarz (nee Evans) J. A Bird's Eye View of the Yalta Conference by A Wren [Електронний ресурс] // WW2 People's War. – Режим доступу: <https://bbc.in/3ciwmSP>
12. A Family in Uniform [Електронний ресурс] // WW2 People's War. – Режим доступу: <https://bbc.in/2QYFIAT>
13. Headeach V.M. Wrens At Sea [Електронний ресурс] // WW2 People's War. – Режим доступу: <https://bbc.in/3yKOSfZ>
14. Larkins K. Night Shift at The Admiralty [Електронний ресурс] // WW2 People's War. – Режим доступу: <https://bbc.in/3fUPTtc>
15. Johnstone-Wilson S.I. Secret German Aircraft [Електронний ресурс] // WW2 People's War. – Режим доступу: <https://bbc.in/3icKq43>

16. Vivien Bontein, alias Vera // The National archives (United Kingdom). – Item number: 4096712. – Catalogue reference: KV 2/2079. – P. 2, 5-7, 92.
17. Recommendation for Award for Marsh, Nina // The National archives (United Kingdom). – Item number: 4096714. – Catalogue reference: WO 373/66/157.
18. Recommendation for Award for Marriott, I. // The National archives (United Kingdom). – Item number: 4096713. – Catalogue reference: WO 373/66/158.
19. Малишевский Н. Женщины, победившие фашизм [Электронный ресурс] // Фонд стратегической культуры. – Режим доступа: <https://bit.ly/2RUKLSP>
20. Иванова Ю.Н. Храбрейшие из прекрасных. Женщины России в войнах. – Москва: Российская политическая энциклопедия, 2002. – 272 с.
21. Постановление ГКО СССР № 1703сс от 5 мая 1942 г. «О мобилизации девушек-комсомолок и добровольцев в военно-морской флот» // Российский государственный архив социально-политической истории. –Ф. 644. – Оп. 2. – Д. 57. – Л. 134-140.
22. Каменева Г.Н. Опыт службы женщин в рядах Военно-Морского флота (1941-1945 гг.): на материалах Юга России // Гуманитарные и юридические исследования. – 2015. – № 4. – С. 72-78.
23. Прокофьева (Галенко) Е.М. Воспоминания [Электронный ресурс] // ЯПОМНЮ. – Режим доступа: <https://bit.ly/3uDh3KN>
24. Загребина (Сальникова) З.И. Воспоминания [Электронный ресурс] // ЯПОМНЮ. – Режим доступа: <https://bit.ly/2RT2qr1>
25. Гантимурова А.А. Воспоминания [Электронный ресурс] // ЯПОМНЮ. – Режим доступа: <https://bit.ly/2RT2B3F>
26. Ткачёва Г.А. Женщины в частях Тихоокеанского флота и Амурской флотилии в годы Великой Отечественной войны (1941-1945) // Россия и АТР. – 2016. – № 4(94). – С. 218-229.

References

1. Campbell, D. (1993). Women in Combat: The World War II Experience in the United States, Great Britain, Germany, and the Soviet Union. *Journal of military history*, 57, 2, pp. 301-323. [In English].
2. Allen, A.T. (2007). *Women in Twentieth-Century Europe*. New York: Macmillan International Higher Education. [In English].
3. Women with Royal Navy (1941). *Daily Telegraph*, 18 Jan 1941, p. 2. [In English].
4. Women's Royal Naval Service (10 March 1943) (1943) *Hansard. The House of Commons*, 387, cols. 758-830. [Online]. Available from: <https://bit.ly/2SvOLV0> [In English].
5. Collett Wadge, D. (1946). *Women in Uniform*. London: Dampson Low. [In English].
6. Cook, B.A. (2006). "Women's Royal Naval Service (WRNS). Reorganization before World War II", in *Women and War. A Historical Encyclopedia from Antiquity to the Present*. Santa Barbara: ABC-CLIO, P. 248. [In English].
7. Cassin-Scott, J. & McBride, A. (1980). *Women at war. 1939-45*. London: Osprey. [In English].
8. *Women's War Work in Britain* (1943). New York: British Information Services, Information Division. [Online]. Available from: <https://bit.ly/346DxJ4> [In English].
9. Boothroyd, M. (2004). *In the WRNS with Laura Ashley*. [Online]. Available from: <https://bbc.in/3wEcwJ9> [In English].
10. Hallowell, H. (2003). *Life as a Wren*. [Online]. Available from: <https://bbc.in/3bVeVYb> [In English].
11. Schwarz (nee Evans), J. (2005). *A Bird's Eye View of the Yalta Conference by A Wren*. [Online]. Available from: <https://bbc.in/3ciwmSP> [In English].
12. *A Family in Uniform* (2004). [Online]. Available from: <https://bbc.in/2QYFIAT> [In English].
13. Headeach, V.M. (2004). *Wrens At Sea*. [Online]. Available from: <https://bbc.in/3yKOSfZ> [In English].

14. Larkins, K. (2005). *Night Shift at The Admiralty*. [Online]. Available from: <https://bbc.in/3fUPTtc> [In English].
15. Johnstone-Wilson, S.I. (2003). *Secret German Aircraft*. [Online]. Available from: <https://bbc.in/3icKq43> [In English].
16. Vivien Bontein, alias Vera. *The National archives (United Kingdom)*. Item number: 4096712. Catalogue reference: KV 2/2079. (Pp. 2, 5-7, 92). [In English].
17. Recommendation for Award for Marsh, Nina. *The National archives (United Kingdom)*. Item number: 4096714. Catalogue reference: WO 373/66/157. [In English].
18. Recommendation for Award for Marriott, I. *The National archives (United Kingdom)*. Item number: 4096713. Catalogue reference: WO 373/66/158. [In English].
19. Malishevskiy, N. *Zhenshchiny, pobedivshiyе fashizm* [Women who defeated fascism]. [Online]. Available from: <https://bit.ly/2RUkLSP> [In Russian].
20. Ivanova, YU.N. (2002). *Khrabreyshiyе iz prekrasnykh. Zhenshchiny Rossii v voynakh* [The bravest of the beautiful. Russian women in wars]. Moskva: Rossiyskaya polytycheskaya encyklopediya [In Russian].
21. Postanovleniye GKO SSSR № 1703ss ot 5 maya 1942 g. “O mobilizatsii devushek-komsomolok i dobrovol'tsev v voyenno-morskoy flot” [Decree of the State Defense Committee of the USSR No. 1703ss dated May 5, 1942 “On the mobilization of Komsomol girls and volunteers in the navy”] *Rossiyskiy gosudarstvennyy arkhiv sotsial'no-politicheskoy istorii* [Russian State Archive of Social and Political History]. F. 644. Op. 2. D. 57. [In Russian].
22. Kameneva, G.N. (2015). Opyt sluzhby zhenshchin v ryadakh Voyenno-Morskogo flota (1941-1945 gg.): na materialakh Yuga Rossii [Experience of serving women in the ranks of the Navy (1941-1945): on the materials of the South of Russia]. *Gumanitarnyye i yuridicheskiye issledovaniya* [Humanitarian and legal research], 4, pp. 72-78. [In Russian].
23. Prokof'yeva (Galenko), Ye.M. (2017). *Vospominaniya* [Memories]. [Online]. YAPOMNYU Available from: <https://bit.ly/3uDh3KN> [In Russian].
24. Zagrebina (Sal'nikova), Z.I. (2012). *Vospominaniya* [Memories]. [Online]. YAPOMNYU Available from: <https://bit.ly/2RT2qp1> [In Russian].
25. Gantimurova, A.A. (2006). *Vospominaniya* [Memories]. [Online]. YAPOMNYU Available from: <https://bit.ly/2RT2B3F> [In Russian].
26. Tkachova, G.A. (2016). Zhenshchiny v chastyakh Tikhookeanskogo flota i Amurskoy flotilii v gody Velikoy Otechestvennoy voyny (1941-1945) [Women in units of the Pacific Fleet and Amur Flotilla during the Great Patriotic War (1941-1945)]. *Rossiya i ATR* [Russia and the Asia-Pacific Region], 4 (94), pp. 218-229. [In Russian].

Залеток Н.В. Служба и быт британских и советских женщин в военно-морских силах в годы Второй мировой войны.

Сравнительные студии, посвященные опыту представительниц разных стран во Второй мировой войне, остаются актуальными в наше время. Ведь не только углубляют наши представления о быте женщин на войне, но и дают возможность полнее исследовать политические режимы различных государств на том или ином этапе развития. Ведь именно власть организовывала деятельность различных групп населения, направленную на победу в войне. Не стали в этом аспекте исключением и женщины, независимо от того, они работали в тылу, или с оружием в руках защищали свою родину. Флот на протяжении веков в основном представлял собой чисто маскулинную среду, а присутствие женщины на корабле считалась плохой приметой. Однако масштабность боевых действий во время мировых войн и, как следствие, потребность в постоянном поступлении кадров в вооруженные силы ее участников внесли свои коррективы – государства начали постепенно привлекать их к службе в военно-морских силах (ВМС). В статье проведено сравнение опытов Великобритании и СССР по привлечению женщин к службе в ВМС в годы Второй мировой войны. Страны выбраны

неслучайно, ведь представляют демократию и тоталитаризм соответственно, и изучение их практики привлечения женщин в ВМС может также углубить знания об этих режимах.

Проанализировав опыт службы женщин в ВМС в 1939-1945 гг., автор приходит к выводу, что набор их на флот в Великобритании происходил через специальную организацию – Женскую королевскую военно-морскую службу (ЖКВМС). Ее персонал готовили в основном отдельно от мужчин-военнослужащих и затем направляли в воинские подразделения ВМС. СССР отдельных женских организаций для этого не создавал, женщины считались служащими тех же подразделений, что и мужчины. Основной целью мобилизации женщин в ВМС как в СССР, так и в Великобритании на первых порах было замещение ими мужчин на должностях на суше для высвобождения последних для службы на море. Однако в обеих странах бывали случаи, когда женщины также служили на море. Круг должностей, доступных для них в ВМС, расширялся на протяжении войны, и в СССР достиг апогея в виде допуска к боевым должностям. В Великобритании официально женщины в ВМС боевых ролей не выполняли, кроме того, существовал запрет для них на применение летального оружия.

Ключевые слова: женщины, военно-морские силы, Великобритания, Союз Советских Социалистических Республик (СССР), Вторая мировая война.

Zaletok N. Service and Life of British and Soviet Women in the Navy during World War II.

Comparative studies on the experiences of female representatives of different countries in WWII remain relevant today. They not only deepen our understanding of the life of women at war, but also allow us to explore the power regimes of different states at one stage or another. After all, the government organized the activities of various groups of the population aimed at winning the war. Women were no exception in this respect, regardless of whether they worked in the rear or defended their homeland with weapons in hand. For centuries, the navy for the most part represented a purely masculine environment, and the presence of a woman on a ship was considered a bad omen. However, the scale of hostilities during the world wars and, as a consequence, the need for a constant supply of personnel to the armed forces made their adjustments – states began to gradually recruit women to serve in the navy. The article compares the experiences of Great Britain and the USSR in attracting women to serve in the navy during WWII. The countries were chosen not by chance, as they represent democracy and totalitarianism, respectively, and studying their practice of involving women in the navy can deepen our knowledge of these regimes.

After analysing the experience of women's service in the navy in 1939-1945, the author concludes that their recruitment to the navy in Great Britain took place through a special organization – the Women's Royal Naval Service (WRNS). Its personnel were trained mostly separately from men and then sent to military units of the navy. The USSR did not create separate women's organizations for this purpose; women served in the same bodies as men. The main purpose of mobilizing women to the navy in both the USSR and Great Britain was initially to replace men in positions on land to release the latter for service at sea. However, in both countries there were cases when women also served at sea. The range of positions available to them in the navy expanded during the war, and in the USSR reached its apogee in the form of admission of women to combat positions. In Great Britain, women in the navy did not officially perform combat roles, and there was a ban on them from using lethal weapons.

Keywords: women, navy, Great Britain, the Union of Soviet Socialist Republics (USSR), World War II.